

Homéros és Kréta

Az első lineáris B táblák Kréta szigetén, 1900-ban Minós knóssói palotájából kerültek elő. A törekeny agyag-dokumentumok fél évszázaddal későbbi megfejtése¹ nemcsak a bronzkorról alkotott képünket változtatta meg gyökeresen, hanem a kutatást sok homérosi probléma átgondolására is készítette.² Mindenekelőtt az a kérdés vetődött fel, vajon Homéros világa csupán a költői fantázia terméke-e vagy tükröz valamit a táblák világából. A lehetséges válaszok sora igen sokféle lehet,³ annyi azonban nyilvánvaló, hogy a homérosi anyagi világban több réteg is van, s ezek között megtaláljuk a mykénéi világból származó elemek mellett az átmeneti „sötét kor”-nak, valamint Homéros saját korának az emlékeit. A fegyverzet pl. részben mykénéi eredetű (toronypajzs, vadkanagyar-díszes sisak), de egyes fegyverek a sötét korba, mások a korai archaikus periódusba tartoznak.⁴ A politikai és gazdasági helyzet bemutatásában vannak utalások a kései mykénéi viszonyokra: Görögország többé-kevésbé önálló királyságokra oszlik és a hatalom központja egy-egy palota. A homérosi költeményekben is találunk kisebb önálló államokat, bár a Keletre emlékeztető bonyolult bürokratikus rendszer idegen tőlük, itt is az *oikos* az uralkodó nagycsalád központja.

A két világ viszonyának tisztázásában nagy szerepet játszhatnak a helynevek, ill. általában a földrajzi elnevezések. Az írásos dokumentumok felbukkanása és megfejtése óta módunk van egymás mellé állítani a lineáris B táblákból ismert adatokat a költemények tényanyagával: ez az összevetés új fényt vethet az egyes mykénéi fejedelemségek nagyságára és politikai helyzetére. Ennek a módszernek sajnálatos korlátokat szab az a tény, hogy csak

---

¹ Szádeczky-Kardoss Samu azon tudósok közé tartozik, akik a megfejtés helyességét a kezdetektől fogva támogatták, vö. Kisázsia görög gyarmatosítása és a pylosi táblák. *Antik Tanulmányok* 8 (1961) 264 kk. -

² A kérdésre alapvető: J. T. Hooker: *Homer and Late Minoan Crete*. *Journal of Hellenic Studies* 89 (1969) 61 kk.; u. ő: *Mycenaean Greece*, London 1976, 34 kk., 70 kk., 110 kk.; S. Hiller: *Das minoische Kreta nach den Ausgrabungen des letzten Jahrzehnts*, Wien 1977; R. Hägg—N. Marinatos (edd.): *The Function of the Minoan Palaces*, Stockholm 1987, kül. 71 kk., 111., 251 kk., 255., 307 kk., 329 kk.; P. Warren: *Az égéi civilizációk*, Budapest 1989, 93 kk.; O. Dickinson: *The Aegean Bronze Age*, Cambridge 1994, 45 kk., 73 kk., 81 kk., 306.

³ D. L. Page: *History and the Homeric Iliad*, Berkeley—Los Angeles 1959; T. B. L. Webster: *From Homer to Mycenae*, London 1964, 1 kk., 104 kk.; J. Chadwick: *The Mycenaean World*, Cambridge 1976, 180 kk.; M. I. Finley: *Odüsszeusz világa*, Budapest 1985, 67 kk.; O. Dickinson: *Homer, the Poet of the Dark Age*. *Greece and Rome* 33 (1986) 20 kk.; u. ő: *The Aegean Bronze Age*, 221, 305; J. P. Crielaard: *Homer, History and Archaeology: Some Remarks on the Date of the Homeric World*, in: J. P. Crielaard (ed.): *Homeric Questions*, Amsterdam 1995, 201 kk.

⁴ E kérdések legrészletesebb kidolgozására I. F. Matz—H. G. Buchholz (edd.): *Archaeologia Homerica*, Göttingen 1967 kk.

két nagyobb terjedelmű archívum (Knóssos és Pylos) nyújtott ebből a szempontból értékelhető adatokat, ugyanis sem a mykénéi palota külső területéről, sem a Thébai (mindezideig feltáratlan) fellegrvárából előkerült táblák nem tartalmaznak helyneveket. A pylosi dokumentumok alapján — bár voltaképpen kevés később is ismert helynév bukkan fel a táblákon — megismerhetjük Messénia késő-bronzkori földrajzi—politikai helyzetét: Nestor birodalmának meglehetősen bonyolult szervezete két tartományra tagozódott: az egyik (Pylosból a birodalom fővárosából nézve) az *Aigaleonon innen*, a másik az *Aigaleonon túl* terült el, az egyikhez kilenc, a másikhoz hét tartományi város tartozott, amelyek földrajzi helyzete nagyjából megállapítható. (*Aigaleon* egy Pylostól keletre húzódnó hegyvonulat neve.) A palota adminisztrációja mind az adók kivetésében, mind a nyersanyagok elosztásában e tartományi rendszer egyes helységeinek nagysága szerint járt el. További helynevek lokalizálását az a körülmény könnyíti meg, hogy azok rendszerint az említett provinciális alközpontokkal kapcsolatban kerülnek elő.⁵

Kevésbé bonyolult a krétai helyzet, ahol jóval több azonosítás lehetséges. Itt a helynevek fontos támpontot jelentettek M. Ventris számára a megfejtés legutolsó fázisában, amikor a „grid” szótagértékeinek megállapítására került sor.⁶

Vegyük a biztosan azonosítható neveket! Közép-Krétához tartoznak *ko-no-so* (Knóssos), *pa-i-to* (Phaistos) (ezeket megtaláljuk az Ilias Hajókatalógusában is, l. alább!), *a-mi-ni-so* (Amnissos), *tu-ri-so* (Tylissos), Kelet-Krétához *ru-ki-to* (Lyktos), *qa-ra-si-jo* (Praisos). Más helységek helyzete e területen igen problematikus, úgy tűnik ugyanis, hogy a palota a táblák írásának idején sokkal jobban érdeklődött Közép- és Nyugat-, mint Kelet-Kréta iránt. Nyugat-Krétára kell lokalizálnunk *a-pta-wa-t* (Aptara) és *ku-do-ni-ja-t* (Kydónia).

A messéniai helyzettel szemben itt a helynevek általában önmagukban állnak és ritkábban fordulnak elő csoportokban, ennél fogva a nem-azonosíthatók viszonya a legfontosabb centrumokhoz jóval nehezebben tisztázható.

Felvetődik a kérdés, milyen hatalmi viszonyok olvashatók ki a knóssosi archívum adataiból, azaz mi a viszonya a legfontosabb krétai városnak, Knóssosnak a sziget többi palotájához és településéhez.

E kérdés megválaszolásához mindenekelőtt egy alapvető kronológiai problémát kellene tisztáznunk: mely korszakhoz tartoznak a knóssosi lineáris B táblák, illetve azok a

---

⁵ E kérdés összefoglalására vö. J. Chadwick: *The Geography of the Pylian Kingdom*, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 19 (1972) 147 k.; S. Hiller: *Studien zur Geographie des Reiches um Pylos nach den mykenischen und homerischen Texten*, Wien 1972, 11 k.; S. Hiller—O. Panagl: *Die frühgriechischen Texte aus mykenischer Zeit*, Darmstadt 1976, 40 k.; Tegyei I.: Nestor mykénéi és homérosi birodalma. In: *Népi kultúra — népi társadalom*. Budapest 8 (1975) 137 k.; u. ö: *Empire mycénien et empire homérique de Nestor*. *Acta Antiqua* 23 (1975) 93 k.; E. Stavrianopoulou: *Untersuchungen zur Struktur des Reiches der Ortschaften der Linear B-Texte*, Partille 1989 (*Studies in Mediterranean Archaeology and Literature*, Pocket-books 77.)

⁶ G. R. Hart: *The Groupings of Place-names in the Knossos Tablets*. *Mnemosyne* 18 (1965) 1 k.; J. T. Killen: *The Knossos Texts and the Geography of Mycenaean Crete*, in: J. L. Bintliff (ed.): *Mycenaean Geography*, Cambridge 1977, 41 k.; L. R. Palmer: *Context and Geography I: Crete*, in: E. Risch—H. Mühlestein (edd.): *Colloquium Mycenaeanum*, Neuchâtel 1979, 43 k.; J. Bennet: *The Structure of the Linear B Administration at Knossos*. *American Journal of Archaeology* 89 (1985) 237 k.; J. K. McArthur: *Place-Names in the Knossos Tablets: Identification and Location*. *Supplementos a «Minos»* 9. Salamanca 1989.

leletek, amelyek között a táblák előkerültek. Ez a válasz egyúttal fényt vethet nemcsak Knóssos mykénéi elfoglalásának időtartamára és jellegére vonatkozólag, hanem általában a mykénéiek és a minósiak viszonyának történeti kérdésére is. A. Evans, a Minos-palota feltárója a lineáris B írásban ránkmaradt dokumentumokat Kr.e. 1400-ra datálta⁷ (az őt követő mai felfogás szerint inkább 1375-be tartoznak). Ha ez a datálás korrekt, akkor a knóssosi írásos emlékeknek kevés közül lehet a trójai háborúhoz és az abban részt vevő Idomeneushoz, hiszen azok legalább egy századdal a háború előtt keletkeztek. E felfogásnak azonban vannak ellenzői. Az uralkodó nézetét elsőként C. Blegen,⁸ Trója és a Nestór-palota ásatója szállt szembe, aki úgy találta, hogy a knóssosi és a pylosi palota leletei között olyan sok hasonlóság figyelhető meg, hogy a krétai régészeti anyag korát közelíteni kell a pylosiéhoz, és ezért azokat 200 évvel későbbre, Kr.e. 1200-ra tette. Más módszerekkel hasonló eredményre jutott L. R. Palmer,⁹ az összehasonlító nyelvészet oxfordi professzora, aki nyelvtörténeti érvek alapján (nem találván 200 évnyi különbséget a görög nyelv anyaosztrálgái és a krétai nyelvfejlődése között) ugyancsak leszállította az evansi dátumot. Palmer ezentúl vizsgálat alá vette még Evans asszisztensének, Mackenzienak az ásási naplóját is és azokban olyan pontatlanságokat és ellentmondásokat talált, amelyekből a nézetét erősítő érveket olvasott ki. Az égéikummal foglalkozó más régészek sem Blegen, sem Palmer nézetét nem fogadták el (pl. J. Boardman azt vallotta, hogy a knóssosi palotát 1400 után elpusztító tűz véget vetett a palota-korszaknak, és az ezt követő szerény újjáéledés során már nem keletkezhetek írásos emlékek).¹⁰ Ezt a hagyományos álláspontot a legkiérleltebb formában M. R. Popham könyve képviseli, míg a kései datálás híve E. Hallager és W-D. Niemeier, akinek végső következtetése: „In its latest period the ‘Palace of Minos’ was the ‘Palace of Idomeneus’ ”. Vannak közvetítő kísérletek is, így a kérdés voltaképp nem tekinthető lezártnak.¹¹

Mindenesetre Palmer nézeteinek egyik igen vonzó oldala az, hogy e felfogás elengedő helyet hagy a mykénéi fejedelmek krétai uralmának. Végső soron a lineáris B írás

⁷ The Palace of Minos at Knossos II. London 1928, 335 kk.

⁸ A Chronological Problem, in: E. Grumach (ed.): *Minoica*, Festschrift J. Sundwall, Berlin 1958, 61 kk.

⁹ *Mycenaeans and Minoans*, New York 1961, 23 kk., 156 kk.; *The Find-Places of the Knossos-Tablets*. In: *On the Knossos Tablets*, Oxford 1963; *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Oxford 1963, 106 kk. A kérdés felülvizsgálatára most vö. N. Momigliano: *Evans, Mackenzie, and the History of the Palace at Knossos*. *Journal of Hellenic Studies* 116 (1996) 166 kk., aki amellett érvel, hogy Mackenzie volt az, aki először felvázolta a palota történetét.

¹⁰ *The Date of the Knossos Tablets*, in: *On the Knossos Tablets*, Oxford 1963.

¹¹ M. R. Popham: *The Destruction of the Palace at Knossos*. *Pottery of the Late Minoan IIIA Period (Studies in Mediterranean Archaeology 12)*, Göteborg 1970.— E. Hallager: *The Mycenaean Palace at Knossos*, Stockholm 1977; W-D. Niemeier: *Mycenaean Knossos and the Age of Linear B*. *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 23 (1982) 219 kk.; Érthető, hogy a lineáris B kutatók többsége hajlik a kései datálásra, vö. L. Godart—J.-P. Olivier in: *Tyrns. Forschungen und Berichte*, VIII. kötet (Mainz 1975), 42; L. Godart—A. Sacconi: *Les tablettes en Linéaire B de Thèbes*, Roma 1978.— Közvetítő álláspontot jelent (a lineáris B megfejtésének helyességét egyébként kétségbe vonó) S. Hood véleménye, aki egyrészt elfogadta Palmer érvelését az evansi stratigráfia korrekcióját illetően, másrészt azonban az ú. n. reoccupational phase-t (az újjáéledést bizonyító réteget) magát is 1370-re datálta, vö. *A minósi Kréta*, Budapest 1983, 174 kk; ide tartozik a kérdést újabban áttekintő O. Dickinson is (vö. *The Aegean Bronze Age* [I. 1. j.] 21 k. [„Appendix: the last palace at Knossos“]), aki azonban az anyagi emlékek gazdagsága alapján a táblákat a korábbi korszakra datálja.— Lehetséges, hogy a megoldást abban az irányban kell keresnünk, hogy fellesszük, a táblák két különböző pusztítási horizonthoz tartoznak.

görögnek bizonyult, ennél fogva a görög anyaországból származó uralkodóház történetét ebbe a folyamatba kell behelyeznünk. Evans nem sokat törődött azzal, mi történt a palota pusztulása után, éppen ezért nem nagyon vette komolyan a kiváló uralkodó hatalma alatt felvirágzó szigetről nyújtott homérosi képet. Tanítványa és híve, J. D. S. Pendlebury egy mykénéi *condottiere*-ről beszélt,¹² aki egy ideig Minós dicsőségéből élve Kréta egy részén ki tudta terjeszteni hatalmát. Volt, aki azon töprengett, hogyan lehetett képes Idomeneus, Kréta homérosi uralkodója mint a „*squatters*” ura hatalmát fenntartani (a *squatters* azok a a palota feldúlása után Krétán lábukat megvető telepesek és gyarmatosok, akik a romokon szegényes körülmények között tengették nyomorult életüket.)¹³ Fr. Schachermeyr érdeme, hogy nevezetes könyvében¹⁴ lehetségesnek tartotta a görög uralkodók igen korai megjelenését. Hangsúlyozta, hogy 1400 után Krétán már nem lehet fel minosi stílusú palota, ugyanakkor több helyütt olyan mykénéi településekre bukkanhatunk, amelyeken megaron-típusú épületek találhatók, tehát kétségtelenül a görög anyaországból származó jövevényekkel kell számolnunk.

Az archeológiai leleteknek a homérosi költeményekkel való egybevetését kezdjük a Hajókatalógussal! A legfontosabb kérdés itt a hitelesség problémája. Elképzelhető, hogy egy VIII. századi költő pontosan beszámoljon olyan eseményekről, amelyek 500 évvel korábban történtek? Tudhat pontos adatokat a háború résztvevőinek származásáról és számáról a költemény egy katalógusszerű részében? Másképpen feltéve a kérdést: mi szól a Hajókatalógus mykénéi eredete ellen és mi mellette?

J. Chadwick, M. Ventris közvetlen munkatársa a lineáris B megfejtésében úgy vélte, hogy az ión Homéros valószínűleg sohasem hajózott át az Égét-tengeren.¹⁵ A költő tudta pl., hogy Mykéné korának legfontosabb városa volt Görögországban, azonban úgy tűnik, hogy azzal már nem volt egészen tisztában, hogy pontosan, hol volt a fejedelemség; ugyanis Agamemnón birodalmát a Korinthosi-öböl déli partjára helyezi, mintha Mykéné a ténylegesnél sokkal nyugatabbra feküdne; ugyanakkor Tirynsről, ami a bronzkorban közvetlenül a tengerparton terült el és a valóságban Mykéné kikötője volt, azt hiszi, egy másik királysághoz tartozik.

A hajók száma is elgondolkodtató. Tlepolemos, aki a rhodosiak hajóhadát vezette, 9 hajó parancsnoka (2, 654), jóllehet régészeti leletekből tudjuk, hogy Rhodos a görög világ egyik legfontosabb része volt (az Ahhijawa-kérdéssel kapcsolatban még az is felvetődött, hogy a sziget a tulajdonképpeni Achaia-t jelenti). Máskor olyan eltérések vannak a katalógus és az Ilias további részei között, amelyek arra látszanak utalni, hogy az már kész állapotban került be az Iliasba.

E hiányok és bizonytalanságok ellenére a hajókatalógus egy sor olyan földrajzi és történeti adatot tartalmaz, amelyek lényegében a mykénéi Görögország képét tükrözik vissza. Mindenek előtt figyelembe kell vennünk, hogy a katalógus egyetlen olyan helyet sem említ, amelyről be lehetne bizonyítani: nem volt lakott a mykénéi korszakban. Másrészt annak oka,

---

¹² The Archaeology of Crete, London 1939, 261.

¹³ D. Levi: La Parola del Passato 19 (1964) 189.

¹⁴ Die minoische Kultur des alten Kreta, Stuttgart 1964, 116 kk., 273 kk.

¹⁵ The Mycenaean World (I. 5. j.), 185 kk.

hogy egy a katalógusban szereplő helynév a későbbi Görögország térképén nem található meg, az is lehet, hogy a szóban forgó helyet a mykénéi korszak után már nem lakták (erre legjobb példa a boiótiai Eutresis, a phókisi Krisa, továbbá Dó里昂 [Malthi] és az Ano Englianios közelében talált Pylos); továbbá azok a fontos helyek, amelyek a katalógusban nem találhatóak meg, talán még nem voltak a mykénéi korban olyan fontosak (így pl. Thébai, Megara, Larissa, Pharsalos és mások). Annak a ténynek sincs nagy súlya, hogy egyes, a mykénéi periódusban fontos helyek (pl. Dendra vagy Gla) nem jelennek meg a katalógusban: annak ugyanis nem lehetett célja egész Görögország bemutatása.

Óvatosnak kell lennünk azokkal a megfigytést közvetlen követő találhatóságokkal szemben, amelyek a pylosi lineáris B táblákon kétség kívül megtalálható katonai kontingensjegyzékeket (az ú. n. *o-ka* táblákat) a katalógussal vetették egybe. Ezek az egyetlen államra vonatkozó, egy adott történelmi-katonai helyzetben keletkezett feljegyzések aligha kerülhettek bele az összgörög vállalkozás résztvevőit számba vevő Hajókatalógusba.

Kréta az acháj Hajókatalógusban (R. Hope-Simpson—J. F. Lazenby: *The Catalogue of the Ships in Homer's Iliad*. Oxford 1970, 112 nyomán)

A Hajókatalógus krétai kontingensének legfontosabb alakja az uralkodó, Idomeneus (II. 2, 645 kk.). Az Ilias 13. énekében (449 kk.) Zeus leszármazottjának, Minós unokájának, Deukalión fiának említik. Anyai ágról Pasiphaë révén Héliostól származik. Homérosznál egész Kréta uralkodója, 80 hajóval vesz részt a trójai háborúban. Ez nem sokkal kevesebb, mint az Agamemnón által vezetett csapat 100 hajóval. Ezért aztán Agamemnón különösen tiszteli őt, ahogy ez az Ilias 4. énekéből kiderül. Megtudjuk, hogy már a háború előtt is szoros kapcsolatban állt az Atreidákkal, a Teikhoskopiában Helené Idomeneust mint Menelaos régi vendégbarátját ismeri fel (II. 2, 230). (A másik itt említett hősré, Mérionésre I. a 22. jegyzetet).

Már többen is megkísérelték a Hajókatalógusnak a Κρήτη εκατόμπολις-on található, név szerint is említett helyeit (Knóssos, Gortys, Lyktos, Milétos, Lykastos, Phaistos

és Rhytion) történeti helynevekkel egybevetni.¹⁶ Ez a synkrisis nem mondható valami sikeresnek: csak három helyet lehet biztonsággal azonosítani, mégpedig Knóssost, Phaistost és Gortyst. Ami a legutolsót illeti, azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy ez a város csak az archaikus kortól kezdve volt valóban fontos. Az újabb régészeti leletek azonban azt bizonyítják, hogy Gortys már a minósi korszakban lakott volt, tehát a katalógus adata a régészet jelenlegi ismereteivel jól egybevág. Lyktos és a későbbi Lyttos azonosításához Strabón a bizonyíték (10, 476). Megfontolásra érdemes G. L. Huxleynak az a javaslata¹⁷ hogy Milétoz Mallia minósi palotájával azonos: Hérodotoson (1, 173) kívül Ephoros (FGrH 70 F 127) és Strabón (12, 573) is tud arról, hogy Sarpedónt Minós erről a helyről utasította ki és hogy a hős ezután települt át Kis-Ázsiába, ahol később Milétozt megalapította. Így tehát azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy a Katalógus egyes adatai a nagy paloták fényes korának emlékei lehetnek. Érdemes megemlíteni Evans elméletét, amellyel Lykastost egy fontos minósi hellyel azonosította a mai Kanli Kaselli falu közelében.¹⁸

Külön probléma Phaistos helyzete. A hely a minósi kor egyik legimpozánsabb palotájával nagy hatalmat sejtet, ugyanakkor az Odysseiában az agg Nestór elbeszélésének egyik pontján (Od. 3,293 kk.) egy hatalmas sziklát úgy említ, mint ami „Gortys széle fölött” fekszik. Ebből több kevesebb joggal arra következtethetünk, hogy Phaistos régi dicsősége lehanyaglott, Gortys hatalma pedig egészen a tengerig terjedt és elzárta a várost a tengerpart keleti részétől, ami nyilván nincs összhangban a korábbi ismert helyzettel.¹⁹ Valóban tény az, hogy egyrészt a phaistosi palotát a közép-minósi II. korban rombolták le, s utána nem érte el korábbi jelentőségét,²⁰ másrészt a Knóssosban készült táblák igen gyakran említik Phaistost különböző adminisztratív és gazdasági ügyletek során, ami arra mutat, hogy a város alá volt rendelve a Minós-palota urainak. Kevésbé meggyőzők azok a kísérletek, amelyek Rhytion azonosítása érdekében történtek, bár valószínű, hogy ez a hely a Messara-síkság keleti határán feküdt.²¹

---

¹⁶ A Hajókatalógusra vonatkozó legfontosabb mű: R. Hope Simpson—J. F. Lazenby: *The Catalogue of the Ships in Homer's Iliad*, Oxford 1970, 111 kk. Még mindig érdemes a tanulmányozásra T. W. Allen: *The Homeric Catalogue of the Ships* c. műve (Oxford 1921); A kérdés újabb összefoglalására vö.: L. M. Segoloni: *Tra filologia e archeologia: il Catalogo omerico delle Navi*. *Athenaeum* 62 (1984) 601 kk.; D. Marcozzi—M. Sinatra: *Il Catalogo delle navi: Un problema ancora aperto*. *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 25 (1984) 303 kk.; a földrajzi problémára: M. Dickie: *The Geography of Homer's World*, in: Ø. Andersen—M. Dickie (edd.): *Homer's World: Fiction, Tradition, Reality*, Bergen 1995, 29 kk.; a régészeti leletekre vö. I. D. S. Pendlebury: *The Archaeology of Crete*, London 1939 és R. W. Hutchinson: *Prehistoric Crete*, Harmondsworth 1962; S. Hood: *The Bronze Age Context of Homer*, in: J. B. Carter—S. P. Morris: *The Ages of Homer. A Tribute to Emily Townsend Vermeule*, Austin 1995, 25 kk.—Knóssos befolyására a szomszédos területekre vö. G. Cadogan: *An Old Palace Period Knossos State?* in: D. Evely—H. Hughes-Brock—N. Momigliano: *Knossos: a Labyrinth of History. Papers Presented in Honour of Sinclair Hood*, Oxford 1994, 7 kk.

¹⁷ *Crete and the Luwians*, Oxford 1961, 15 k., u. 6: *Crete and the Luwians: Some Problems Reconsidered*. *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 23 (1976) 118 k.

¹⁸ *The Palace of Minos at Knossos, II*. London 1928, 60 kk.

¹⁹ Hope—Simpson—Lazenby i. m. 111, 114.

²⁰ Ezt a képet némileg módosítja, hogy az újabb ásások során mykénéi típusú megaron került napfényre, ami azt bizonyítja, hogy a település újjáéledt, vö. V. R. d'A. Desborough: *The Last Mycenaean and their Successors*. Oxford 1964, 182 k.)

²¹ Hope-Simpson-Lazenby i. m. 114.

Akárhogy is volt, bizonyos, hogy a Katalógusban említett mind a hét város Közép-Krétán található. Tudjuk, hogy Idomeneus emberei közül ἄλλοι δ' οἱ Κρήτην ἐκατόμ πολιν ἀμφεφέροντο (Il. 2, 649), ami azonban nem azt jelenti, hogy mind a 93 városból jöttek; az epitheton nem feltétlenül úgy írja le az egész szigetet mint Idomeneus birodalmát. Ugyanezt a feltevést támaszthatja alá talán az a kép is, amelyet az Odysseia nyújt Krétáról.²²

A főhős a 19. énekben — rangrejtve, magát Idomeneus fivérének kiadva — csalárd történetet mond Pénelopéának. Eszerint a borszínű tenger közepén fekvő szép és kövér föld Kréta, ἐν δ' ἄνθρωποι πολλοὶ ἀπειρέσιοι, καὶ ἐννήκοντα πόλεις· — / ἄλλη δ' ἄλλων γλώσσα μεμιγμένη· ἐν μὲν Ἀχαιοί, / ἐν δ' Ἑτεόκρητες μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κύδωνες / Δωριέες τε τριχάϊκες δῖοί τε Πελασγοί (Od. 19, 174 kk.). Nem könnyű a pelasgosokkal bármit is kezdenünk,²³ a dórok nyilvánvalóan a trójai háború utáni korba tartoznak és a nagy görög vándorlásnak az emlékéit őrzik (Strabón őket a sziget keleti területeire helyezi (10, 4, 6). A maradék három népből az eteokrétaiai Kréta dél-keleti területeihez, a kydonok ezzel szemben a nyugatihoz tartoznak (vö. Strabón 10, 4, 6), így az achájokat nem helyezhetjük máshová, mint Közép-Krétára.

További megerősítést nyer ez a kép azáltal, hogy a legújabb ásatások során előkerült leletek, különösen az írásos emlékek felbukkanása Kydonia helyzetének megkülönböztetett fontosságát igazolják. Előbb későminósi Ia kontextusba tartozó lineáris A táblák kerültek elő, majd több pecsét. A lineáris B írást előbb edényekre festett jelek képviselték, az 1990-es ásatások óta pedig agyagtáblák is előkerültek, az elsők, amelyek a szigeten Knóssoson kívül felbukkantak.²⁴

---

²² Homéros második énekében Kréta kétszer tárgya Odysseus hazug történetének. Most éppen csak érinteni szeretnének az elsőt, a XIV. énekbeli Eumaios-történetet (229 kk.). Itt a nép Idomeneus mellé egy harcokban megedzett és meggazdagodott *condottiere*-t választ, hogy a hajókkal Trója alá vonuljanak. A szöveg azt sugallja, hogy Idomeneus maga is a néptől kapja hatalmát (τότ' ἔμ' ἦνωγον καὶ ἀγακλυτὸν Ἴδομενῆα νήεσσι ἡγήσασθαι ἐς Ἴλιον). A krétaiak által megválasztott vezér, aki hatalmát Idomeneusszal megosztja, tekintélyét magánvállalkozásainak köszönheti: zsoldosokat toborzott, hogy zsákmányra tegyen szert. De a trójai háború után sem képes nyugodni: rögtön kilenc hajóval Egyiptomba indul. E történet tanulsága egyrészt a *basileus* hatalmának korlátozása (lehetséges, hogy ebben tükröződik valami Idomeneus Iliasbeli therapónjának, Mérionésnak a megkülönböztetetten önálló helyzetéből? Vö. Il. 7, 165; 15, 302; 17, 259, 611, 669, 722); másrészt kiemelkedő nagy egyéniségek gyors felemelkedésének lehetősége. — A kérdés történeti vonatkozásaira vö. P. Carlier: *La royauté en Grèce avant Alexandre*, Strasbourg 1984, 168 k.; szociológiai hátterére lásd S. Sheratt tanulmányát in: D. Evely—I. Lemos—S. Sheratt (edd.): *Minotaur and Centaur. Studies in the Archaeology of Crete and Euboea Presented to Mervyn Popham*, Oxford 1996, 87 k.

²³ G. L. Huxley (*Mycenaean Decline and the Homeric Catalogue of Ships*, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 3 [1956] 19 kk.) a tengeri népekkel kapcsolja egybe őket, vö. Hope—Simpson—Lazenby i. m. 115 k.

²⁴ Az ásatások első évtizedére I. S. Hiller: *Das minoische Kreta ...* (I. 2. j.) 146 kk.; továbbá: O. Dickinson: *The Aegean Bronze Age* (I. 1. j.) 22 k., 75 k.; Kydoniának a görög anyaországgal való kapcsolataira vö. E. Hallager: *The History of the Palace at Knossos in the Late Minoan Period*, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 19 (1978) 18 kk.; P. Carlier: *La royauté en Grèce avant Alexandre*, (fentebb 22. j.) 37 k.; az írásos emlékekre: E. Hallager: *Linear A and Linear B Inscriptions from the excavations at Kastelli*, *Opuscula Atheniensia* 11 (1975) 64 kk.; u. ő: *The Greek—Swedish Excavations at Kastelli, Khania 1980. The Linear B Inscriptions*, *Athens Annals of Archaeology* 16 (1983) 58 kk.; E. Hallager—M. Vlassakis: *KH Inscriptions 1976*, *Athens Annals of Archaeology* 9 (1976) 215 kk.; E. Hallager—M. Vlassakis—B. P. Hallager: *New Linear B Tablets from Khania*, *Kadmos* 31 (1992) 72 kk.

Az 1964 óta folyó ásatások nyomán világossá vált, hogy Kydónia (a modern Khandia, a mai Kréta második legjelentősebb városa), különösen a paloták kora utáni periódusban (Kr. e. 1400—1200 között) játszott igen fontos szerepet, amit egyaránt bizonyítanak a feltárt épületmaradványok, és az igen változatos kerámialeletek.

A lineáris B táblák közül²⁵ érdemes megemlíteni az Ar 4-t, melynek jellegzetes vonása négy, a textiliparban foglalkoztatott férfi felsorolása; ezt a tábla-típust jól ismerjük a knóssosi As- és V-táblákról: a férfiak vagy személynevük alapján vannak a listára felvéve vagy személynév és helynév kombinációja szerint. Ennél is fontosabb a KH Gq 5 tábla, amely a Pylosból és Knóssosból is ismert áldozati táblatípusba tartozik, és Dionysos nevét Zeusszal együtt rituális kontextusban tartalmazza.²⁶

A legutóbbi táblaleletekben joggal látjuk egy lineáris B archívumnak a maradványait, és így nem indokolatlan a következtetés, hogy itt egy önálló államigazgatást tétélezünk fel, amely — legalábbis történeti fejlődése egy szakaszában — Knóssostól független volt.²⁷ Ezt a feltevést megerősítik a görög szárazföld archívumai: lineáris B táblákat csak az államok fővárosaiban (Pylosban, Mykénében, Thébaiban, Tirynsben és legújabban Mideában²⁸ találtak. E tekintetben tehát Kréta nyugati részén a helyzet a Hajókatálogos kéréhez hasonló: Knóssos hatalma csak a sziget közepére korlátozódott.

---

²⁵ Kadmos 31 (1992) 76 kk.

²⁶ Ide iktatjuk e fontos tábla teljes szövegét:

.1 di-wi-jo-[de ,]di-we ME+RI 209^{VAS} + A 1 [ ]
.2 di-wo-nu-so ME+RI [ ] 2 [ ]

A *di-wi-jo-de* szót *di-we* 'Zeus' és a *-de* suffixum összetételeként kell értelmeznünk ('Zeus szentélyébe'), ezután következik maga a *di-we* szó (dat., 'Zeusnak'), a harmadik jelcsoportot (*di-wo-nu-so*) nem választhatjuk el Dionysostól. A bor istenének neve nem ismeretlen a táblákon: *di-wo-nu-so-jo* ill. *di-wo-nu-so* [olvasható két pylosi táblatöredéken (Xa 102 és Xa 1419). Hogy a második esetben valóban Dionysosról van szó, azt nemcsak a táblán előforduló *wo-no-wa-ti-si* [szó bizonyítja, amelynek első elemében bizonyára a *woinos* 'bor' rejtőzik, hanem a tábla versoján olvasható *wo-no* szó is. A khandiai lelet azonban távolabbra mutat, mint a pylosiak, ez utóbbiakban ugyanis nem található vallási kontextus, míg egyrészt a Zeus társaságában említett Dionysos, másrészt az isteneknek felajánlott méz (*me-ri*) említése kétségtelenné teszi, hogy itt rituális felajánlásról van szó.— Dionysos megjelenésére Görögországban vö. legutóbb C. Antonelli: Dioniso: Una divinità micenea, in: Atti e memorie del secondo Congresso internazionale di micenologia, Vol. I. Roma 1996, 169 kk.

²⁷ Mindenesetre *ku-do-ni-ja* említése a knóssosi táblákon e kérdésben óvatosságra int.

²⁸ Vö. K. Demakopoulou—N. Divari-Valakou: New Finds with Linear B Inscriptions from Midea (MI Z 2, Wv 3, Z 4). *Minos* 29—30 (1994—1995) 323 kk. „The new finds with Linear B inscriptions from Midea have supplied more evidence for Midea's position as a palatial centre in the Argolid, comparable to Mycenae and Tiryns. It is apparent that the administrative system in Midea can be equated with that of the other palaces. Therefore it is reasonable to assume that an archive of Linear B records will be soon discovered in the Acropolis of Midea” (327).